

РОЗДУМИ ПРО АВТОКЕФАЛІЮ

Питання про створення в Україні автокефальної Православної Церкви, вочевидь, є одним із найбільш актуальних в усьому сучасному християнському світі. Закономірно, що воно має значний резонанс в інформаційному просторі, спричинюючи обговорення й дискусії в церковних, наукових та політичних колах. Пропонуються ті чи ті шляхи вдосконалення церковного життя на українських теренах, висловлюються різні думки щодо повної канонічної самостійності Православної Церкви Русі-України.

Як і століття тому, це питання не припиняє вражати своєю складністю. Царина церковно-адміністративних і церковно-правових відносин постає надзвичайно витонченою – метаправовою: тут не є доречною рішуча, але й, водночас, гранично поверхова логіка сумнозвісного булгаківського персонажу – “Взять – и поделить”.

Успішному вирішенню питання про створення української автокефальної Православної Церкви сприятиме, зокрема, належна відповідь на два супровідні питання: *хто саме може надати автокефалію?* та *кому саме автокефалія може бути надана?*

Відповідаючи на перше з них, чимало осіб – представників окремих конфесій, релігієзнавців, політиків – вже тривалий час наголошують на можливості надання українській Церкві автокефалії Константинопольським патріархом. Такий вельми популярний останнім часом акцент не можна вважати зовсім безпідставним. Русь-Україна, так чи так, виступає однією зі спадкоємиць Візантії, носієм традицій її духовної культури. Константинопольський патріарший престол зіграв непересічну й надзвичайно важливу роль у розвитку українського Православ'я, заснувавши Київську митрополію і зробивши вагомий внесок

у її ствердження. Відповідно, сподівання багатьох церковних діячів і можновладців, що Вселенський патріарх дарує українській Церкві автокефалію, певною мірою, таки можна зрозуміти.

І водночас, таке розуміння має супроводжуватись усвідомленням усіх особливостей церковно-історичних і церковно-правових реалій.

Досить цікаві думки з цього приводу свого часу висловив відомий діяч Української Греко-Католицької (!) Церкви Іван Шевців (1926–2012) – науковець-теолог, дійсний член Богословського товариства, Наукового товариства імені Тараса Шевченка, почесний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту Філософії імені Г. С. Сковороди НАН України й закордонний член Української асоціації релігієзнавців. У своїй статті “Патріарх-Патріархати (дещо про титул і судовласть патріархів)”, опублікованій у збірнику статей і матеріалів “Різдво Христове 2000 р.” (Львів, 2001 р.), цей дослідник недвозначно вказує, що з кінця XVII століття – після санкціонованого Константинополем переходу Київської митрополії під омофор Московського патріарха – Вселенська патріархія вже не має можливості надати українській Церкві повну самостійність. Як розмірковує І. Шевців “автокефалії Української православної церкви в Україні, ані тої в діаспорі, патріарх Константинопольський досі не визнав. Причина цього така: з хвилиною, коли Константинопольський патріарх передав нашу православну Церкву в прийми – підданство Церкві московській, він утратив щодо неї всяке право. І тепер, згідно з канонами православної Церкви, єдиний, хто може оголосити Українську православну церкву «дорослою» до самостійності – а бодай автокефалії, – це Московський патріарх! Це прикре, болюче, але правдиве!”

Саме такий висновок ми зустрічаємо в науковій спадщині уніатського мислителя, що, як бачимо, вкрай критично ставиться до Московської патріархії. Не симпатизує І. Шевців (колишній учасник Першої дивізії “Галичина”, в оселі батьків якого знаходився штаб УПА) і

російській державі. Його аж ніяк не можна віднести до когорти противників незалежного буття українського народу, а тим більше – до відвертих “українофобів”. Лишається цей дослідник відданим і своїм переконанням греко-католика, пропонуючи всім православним в Україні об’єднатися з уніатами в однім Києво-Галицькім патріархаті і “ввійти в молитовний зв’язок... з римським патріархом-папою...”. Мабуть, наведена пропозиція і є головною причиною того, що мислитель із вражаючою впевненістю констатує неможливість здобуття автокефалії від Константинопольського первосвятителя. Однак, так чи так, згаданий висновок, який робить І. Шевців, аналізуючи події церковної історії, не втрачає своєї категоричності: з кінця XVII ст. лише Московська патріархія має право надання самостійності українській Церкві.

Ця обставина добре усвідомлювалася й українськими православними церковними діячами кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття, коли на теренах України з великою силою відновився рух за національне, політичне й культурне самоствердження. Показовою під цим кутом зору стала, зокрема, постанова Помісного Собору, що відбувся 1–3 листопада 1991 року в Києво-Печерській Лаврі. На тому Соборі Української Православної Церкви, Предстоятелем якої тоді був Блаженніший митрополит Київський і всієї України Філарет (Денисенко), ієрархи ухвалюють рішення просити саме Московського патріарха і єпископат Руської Православної Церкви “дарувати УПЦ повну канонічну самостійність, тобто автокефалію, оскільки проголосити автокефалію може тільки найвищий орган Помісної Церкви в особі Собору єпископів [маються на увазі єпископи РПЦ – А. Ц.]”.

Що ж до популярних зараз спроб довести неканонічність передання Константинополем Москві права опікуватися Київською митрополією (чому – варто визнати – дійсно посприяли й щедрі дари), то навряд чи вони будуть успішними. І за “літерою”, і за “духом” це передання виявилось

радше канонічним, ніж неканонічним: Константинопольський патріарх *цілком свідомо* погодився на перехід української Церкви під юрисдикцію патріарха Московського. Свою роль зіграв і час. Згадана подія відбулася більше 300 років тому, й новий статус буття Київської митрополії, який протягом цього тривалого періоду ніхто так і не заперечив та не скасував, лише ствердився. Зрештою, переважну канонічність окреслених змін довів і власне досвід церковного життя, в тому числі, й досвід суто містичний. Попри всі негаразди, що їх за нових умов зазнала українська Церква (до речі, як і її нова покровителька – Церква російська), вона продовжувала звичайно виконувати своє головне – сакральне – призначення, проповідуючи істини Христового вчення та єднаючи віруючих із Богом у молитві та спасительних Таїнствах. Благодать Творця зовсім не залишила українські терени. Незаперечним підтвердженням цього виступає сонм святих, земний шлях яких був пов'язаний із Україною. Наприклад, імена святих Феодосія Чернігівського, Димитрія Ростовського, Іоанна й Антонія Тобольських, Іоасафа Білгородського та інших подвижників благочестя кінця XVII–XVIII ст. є добре відомими у православному світі. Визнання згаданого рішення Константинопольського патріарха цілком неканонічним автоматично поставить під сумнів прославлення цих осіб як святих, а це, з очевидністю, буде грубою помилкою.

Досить складною постає й відповідь на друге з питань, які ми сформулювали на початку статті, – кому ж саме в Україні може бути надана автокефалія?

На превеликий жаль, серед українських віруючих, що сповідують себе православними, й досі немає єдності. Причин такого стану речей чимало: це і сповнена горезвісних подій історія Русі-України, і вир масштабного політичного й геополітичного протистояння, і власні переконання, інтереси та амбіції багатьох впливових осіб. Як наслідок – напружене співіснування кількох конфесій, представники яких мають

різні, нерідко діаметрально протилежні погляди на історію Церкви та держави, різні церковно-адміністративні й політичні орієнтири тощо.

За таких умов гідне здобуття автокефалії являє собою справу не з легких. Спроби штучного об'єднання згаданих конфесій із метою отримання церковної самостійності, безперечно, тільки нашкодять, спричинивши поглиблення розколу та загострення протистояння в українському суспільстві. Лишається або постійно на невизначений час відкладати питання про автокефалію для української Церкви, або обрати з різних релігійних громад єдину достойницю, що виключно в законний спосіб буде сподоблена автокефального буття.

Критеріїв для подібного відбору багато. І мова йде не лише про чисельність конкретної конфесії, не лише про її соціальну активність, благодійність, просвітницьку роботу, участь у розбудові української держави, ствердженні патріотизму та суспільної справедливості. Першочерговим критерієм на разі виступає саме ступінь духовної зрілості релігійної громади, що знаходить свій закономірний вияв у її відданості догматичним, морально-етичним, богослужбовим і церковно-правовим ідеалам Православ'я. Одним із наслідків цієї відданості буде *єдність і літургійне спілкування* конфесії з Помісними православними Церквами, її *Всеpravославне визнання*.

Окремі з українських релігійних громад вражають масштабами своєї діяльності, активним діалогом із суспільством, науково-просвітницькими звершеннями, організацією та проведенням заходів, спрямованих на виховання гідності та патріотизму. Водночас, з огляду на певні обставини виникнення та розвитку цих конфесій, вони постають невизнаними й відчуженими від Всесвітнього Православ'я. Вже сам факт палкого прагнення цих громад якомога швидше здобути томос про надання автокефалії є свідомим чи несвідомим зізнанням у власній

неповноцінності, сповіданням сумнівності свого церковно-правового статусу.

Єдиною конфесією, що в цілому за всіма критеріями гідна бути обраною для надання повної канонічної самостійності, на українських теренах продовжує залишатися Українська Православна Церква, що її Предстоятелем є Блаженніший митрополит Київський і всієї України Онуфрій (Березовський). Визнана всім Вселенським (а не лише Російським) Православ'ям, вона має цілком легітимний статус автономного буття – статус, потенційно здатний до подальшого перетворення на статус буття автокефального. Уникаючи ідеалізації цієї конфесії (кожна земна Церква, на жаль, має певні недоліки), все ж варто зауважити, що саме вона є *єдиним реальним претендентом* на канонічне здобуття самостійності, навколо якого слід об'єднатися всім поборникам належного розвитку церковного життя.

Всі відчайдушні спроби отримати автокефалію в інший спосіб напевно й закономірно будуть приречені на поразку. Вони зможуть принести хіба що ілюзорний успіх і, врешті-решт, спричинити ще більший безлад в релігійній царині. Українська ж Держава заслуговує зовсім на інше.

Можливо, саме зараз Русь-Україна отримує можливість здійснити епохальні зміни в церковному житті. У будь-якому випадку, її пріоритетом повинна стати стратегія (саме далекоглядна стратегія, а не “короткозора” тактика) створення Єдиної Помісної Православної Церкви, яка матиме незаперечне визнання всього православного світу й учення якої буде цілком ортодоксальним, а Таїнства – дієвими і спасительними. Це передбачає не лише активні заходи з боку духовенства, представників наукової і творчої інтелігенції, медійників та державців, але й щире усвідомлення відповідальності за майбутнє Церкви, розуміння специфіки церковно-правової сфери, а отже, й неабиякої розсудливості, обережності,

пильності, виваженості та, зрештою, дотримання Апостольського заповіту “*все нехай буде добропрстойно і статечно*” (1 Кор. 14:40).

А. Царенок